

ח.ן כ"ץ

ריח הגט הפוסל לכהונה

- א. פתיחה
- ב. טעם הדין
- ג. גדרי הדין
- ד. עיון בסוגיות
- ה. שיטת הרמב"ם
- ו. השלכות להלכה
- ז. סיכום

א. פתיחה

"ואשה גרושה מאישה" - אפילו לא נתגרשה אלא מאישה פסולה לכהונה, והיינו ריח הגט דפוסל בכהונה. (יבמות צד, א)

בגמרא זו חידוש גדול: לפנינו מקרה בו בעל אמר לאשתו יהרי את מגורשת ממני ואי את מותרת לכל אדם. גירושין אלו ודאי בטלים מדאורייתא, כיון שגט צריך לכרות בין הבעל לאשתו, שנאמר "וכתב לה ספר כריתת" (דברים כד, ג). למרות זאת, פוסקת הגמרא שאשה זו פסולה לכהונה, דהיינו: אם בעלה כהן - כופים אותו לכתוב גט חדש, ואם נתאלמנה ממנו - אסור לה להינשא לכהן. כלומר, לגבי פסול לכהונה גט זה פוסל כמו היה גט כשר לגמרי!

עלינו לברר מהם הקריטריונים לפיהם ייקבע באיזה גט בטל שייך ריח גט, שהרי ברור שלא בכל גט יהיה שייך דין זה (למשל, אדם שיינתן לאשתו נייר חלק לא יפסלנה לכהונה. "אלא מעתה יהיב לה ניירא בעלמא הכי נמי דפסלה?!") - יבמות נב, א). פשוט לגמרא, שעל הגט ועל צורת הגירושין לעמוד בסטנדרטים מסוימים כדי שייכנסו לגדר של ריח הגט הפוסל לכהונה.

1. בפשטות נראה שדין זה הוא מדאורייתא, הן ממבנה הדרשה שסמכה לפסוק בויקרא, והן ממהלך הסוגיה ביבמות. אולם, יש הסוברים (כך גם הרמב"ם, כפי ששתמע מהלכות גירושין י, א) שזו דרשת חכמים שסמכה על פסוק, וכל תוקף ריח הגט הוא מדרבנן.

במאמר זה אנסה, איפוא, לתת סברה לסיבת הפסול לכהונה², ולאור סברה זו לנסות להציב אמות מידה ברורות לגיטין שבנתינתם נפסלת האשה לכהונה.

ב. טעם הדין

ביבמות נב, א דנה הגמרא במקרה של אשה שנפלה לייבום לפני אחי בעלה המנוח. היבם נתן לה גט ואמר לה יהרי את מגורשת הימני ואי את מותרת לכל אדם. יש להקדים ולומר, שביבמה מועיל רק ייבום או חליצה. אולם, חכמים תיקנו שאם נתן לה גט נחמיר עליה חומרות השייכות בחליצה, כגון: פסילה מייבום שלו או של אחיו האחרים [כיון שלא בנה (את בית אחיו) שוב לא יבנה" - יבמות י, ב] או פסילה לכהונה כדין גרושה. גם בגט זה פוסקת הגמרא שהיא פסולה על אחי בעלה המת, כאילו נתן לה גט רגיל. ומדוע? "חיישינן דלמא אתי לאחלופי בגיטא"; אם לא נפסול גט זה, יבואו לומר שגם בגט רגיל כשרה היבמה להינשא ליבמה.

מסתבר, שזו גם הסברה בכלל בריח גט. יש גיטין מסוימים, שאף על פי שהם בטלים, קיים חשש שאם נתיר לאשה להינשא לכהן אחרי נתינתם, יבואו להתירה לכהן גם במקרה שהגט הוא טוב וכשר. למשל: במקרה של יהרי את מגורשת ממני ואין את מותרת לכל אדם - גט זה בוודאי בטל ואין בכוחו לפסול לכהונה. אולם אנשים יבואו לומר שכל אשה שנתגרשה מאישה, ואפילו לא הותרה לשאר העולם, צריכה להיות פסולה לכהונה, כלשון הפסוק בויקרא (כא, ז). ואם בית דין לא יפסול לכהונה - יבואו לומר שגם בגט כשר אין המתגרשת נפסלת לכהונה (עמי הארצות יעלו סברות שונות לכך - או שחכמים החליטו להפקיע דין פסול לכהונה; או שהכהנים בזמן הזה אינם כהנים; ועוד). אי לכך קבעה התורה - או תיקנו חז"ל - שגם בגט כזה אנו נפסול לכהונה.

יש להעיר, שבירושלמי (גיטין פ"ח ה"ח), לענין גט שנתן הבעל על תנאי ולא נתקיים התנאי, אומר ר' יוחנן בשם רבי ינאי "שאיין בה משום ייחוס כהונה". ומסביר קרבן העדה על אתר: שאפילו מיוחסים שבכהונה מותרים בה. אפשר לומר, שר' יוחנן בדבריו רוצה להדגיש שאין שום חשש לריח גט. אולי ניתן להבין מכאן סברה נוספת לריח גט, והיא קשורה לייחוס הכהנים: כמו שכהן אסור בגרושה, כי הוא קדוש ומורם מעם ואילו בגרושה נמצא בדרך כלל "ערוות דברי", כך גם באשה שכמעט נתגרשה לולי היו מניעים טכניים - שייך שתהיה בגדר "ערוות דברי" האסורה לכהן. אולם, כפי שראינו בבבלי ביבמות, דין זה

2. בהמשך המאמר נראת, שתנאים ואמוראים רצו להשליך דין ריח גט אף על גיטין אחרים הבטלים מהתורה, שלא נרמזו בפסוק "ואשה גרושה מאישה". מוכח מכאן, שאף אם הדין הוא חידוש מדאורייתא, עומד מאחוריו שיקול הגיוני, המאפשר את הרחבתו לגיטין אחרים. לכן, מוטל עלינו להבין מהו שיקול זה.

שייך גם ביבם פשוט שאינו כהן. ברור שהטעם הראשון שהובא הוא הטעם העיקרי שעליו נסתמך, עם זאת אפשר שאין האחד גורע מן השני.

ג. גדרי הדין

הגמרא בגיטין כד, ב מביאה מחלוקת בעניין גדר ריח חליצה. כמו בגט, ישנן חליצות שאף שהן פסולות - פוסלות הן על אחי החולץ, ככל חליצה כשרה:

אמר שמואל כל מקום ששנו חכמים גט פסול - פסול ופוסל, חליצה פסולה - פסולה ופוסלתה מן האחין. במערבא אמרי משמיה דרי' אלעזר: שמאל ולילה - פסולות ופוסלות, קטן ואנפיליא - פסולות ואין פוסלות.

שמואל הוא דעת יחיד בגמרא, והלכה נפסקה כרי' אלעזר. עלינו לברר, איפוא, מה ההבדל בין שתי החליצות, ומדוע שמאל ולילה פוסלות על האחים.

רש"י (ד"ה ופוסלת) מסביר, שחליצה בשמאל פוסלת כיון "דשם חליצה עלה, אלא שלא נעשית בהכשירה, דיליף רגל רגל ממצורע דכתיב ימנית". ניתן לומר, בפשטות, שבכל חליצה שנעשה בה מעשה חליצה, הגם שאין חלות הלכתית לחליצה - היא פוסלת. וכן לענין גירושין; במקרה של יהרי את מגורשת ממני ואין את מותרת לכל אדם - נעשה מעשה של גירושין, אלא שהגירושין אינם חלים. ניתן להבין באמצעות סברה זו את הטעם לפסול משום ריח גט. יש לפנינו גיטין שפועלים התחלת מעשה גירושין ממש. התורה אמנם פסלה גיטין אלו מלחול, אך לענין פסול כהונה די שיהיה מעשה גירושין של הבעל אף ללא גירושין גמורים. זו שיטת בעלי התוספות (פב, ב ד"ה אפילו). בתוספות הרא"ש וברשב"א (שם) מצאנו חלוקה שונה במקצת: בכל מקום שיש חלות חלקית של הגט - הוא פוסל. מבחינת הזיקה בין הבעל לאשה - הגט חל, "הרי את מגורשת ממני"; מבחינת היתר האשה לשאר העולם - "אי את מותרת", האשה קשורה עדיין בבעלה.

אולם, הדברים צריכים ביאור רב. שהרי יש לקבוע גדרים מתי מתבצע מעשה הגירושין (לתוספות), או מתי יש חלות חלקית לגט (לרשב"א), כדי שנוכל לקבוע בגיטין שלא הוזכרו בגמרא האם יש בהם ריח גט או לא (כגון: מחוסר קציצה). כמו כן, החלוקה בחליצה בין שמאל ולילה לבין קטן ואנפיליא טעונה הסבר: מדוע אנפיליא היא דבר מהותי בחליצה, ואילו שמאל גורם לפסול צדדי בלבד? נצטרך להבין מדוע לדעת בית שמאי גט על תנאי שלא נתממש פוסל - וכי ניתן לומר שיש איזו חלות חלקית על הגט? ומדוע יש אמוראים הסוברים שגט שנכתב שלא לשמה פוסל לכהונה? והדברים צריכים עיון.

3. עיין בעלון שבות 114, במאמרו של הרב מאיר ליכטנשטיין על ריח הגט - הובא חילוק זה.

לעניות דעתי ניתן להציע חילוק אחר. מקור הפסול של חליצת קטן מופיע בתורה בפרשת חלוץ הנעל: "ואם לא יחפץ האיש" (דברים כה, ז). למדו מכאן (יבמות קה, ב): "איש" - ולא קטן. המקור לפסול אנפיליא אף הוא מהתורה - "וחלצה נעלו מעל רגליו" (שם שם, ט) - "נעל" - ולא אנפיליא. פסול חליצה ברגל שמאל, לעומת זאת, נלמד מגזירה שווה "רגל רגל" ממצורע. גם סיבת הפסול בחליצת לילה נלמדת מדימוי לגמר דין שאינו נעשה בלילה (יבמות קד, א).

אם כן, ניתן לחלק ולומר: דווקא פסולים של שמאל ולילה, שהם פסולים הנלמדים באחת מהמידות שהתורה נדרשת בהן, הם הפוסלים את האשה לכהונה, שכן דווקא בהם יש חשש שעם הארץ יחשוב בטעות שהחליצה כשירה, שהרי אינו בקיא בלימודים אלו. אך בפסולים של קטן ואנפיליא, שהם פסולים הנלמדים מפשט המקרא, גם האדם הפשוט יכול להבין מפשט הכתוב את פסולה של החליצה. לכן, אין מקום לגזור שחליצה זו תפסול לכהונה, שהרי הטעם שגט פסול פוסל לכהונה הוא החשש שיבואו ויאמרו שגם גט כשר אינו פוסל לכהונה, וכאן כיון שידוע לכולם שחליצה זו פסולה - אין לחשוש שידמוה לגט כשר ולחליצה כשירה (זו גם הסיבה, שאם נתן הבעל לאשה נייר בעלמא בתורת גט הוא אינו פוסל לכהונה, כי אין מקום לדמות גט זה לגט כשר).

בהמשך הדברים עלינו לבחון האם חילוק זה שהצגנו נכון בפשט הסוגיות שבגמרא.

ד. עיון בסוגיות

כד, א - כה, א

המשנה מציינת ארבעה מקרים בהם גט שנכתב שלא לשום אשה פסול:

1. "שמע קול סופרים מקרין איש פלוני מגרש... ואמר זה שמי וזה שם אשתי".
2. כתב לגרש ונמלך והעביר הגט לאחר ששמו כשמו ושמה כשמה.
3. כתב לגרש הגדולה ורוצה לגרש הקטנה, ששמה זהה לשם הגדולה.
4. "אמר לבלר כתוב לאיזו שארצה אגרשי".

נחלקו האמוראים בגמרא לעניין ריח הגט שיש בכל אחד ממקרים אלו:

אמר רב כולן פוסלין בכהונה חוץ מן הראשון, ושמואל אמר אף ראשון נמי פוסל... זעירי אמר כולן אין פוסלין חוץ מן האחרון, וכן אמר רב אסי... ורי יוחנן אמר אף אחרון נמי אינו פוסל.

4. עיין נדרים פד, א ברשי"י ד"ה ר' אליעזר אומר, לגבי תרומת מעשר, כעין חילוק זה - המערכת.

דעתו של שמואל ברורה - לשיטתו, כל חליצה וגט פסולים גם פוסלים. ר' יוחנן סובר שאף גט מהמנויים במשנה אינו פוסל, כיון שדין "יוכתב לה" - לשמה" מפורש במקרא, ועל כן אין חשש שאנשים ישליכו מגט זה לגט כשר. אי לכך, אין כל צורך שהגיטין במשנה יפסלו לכהונה. זעירי ורב אסי מסכימים אף הם לעיקרון זה, אך חלקו על ר' יוחנן במקרה האחרון וסברו שאינו פוסל לכהונה, כי לדעתם לחומרה אין ברירה ולקולה יש ברירה (הסבר הר"ן).

בדעת רב, יש לומר שהוא מסכים עם דעתם של רב אסי, זעירי ור' יוחנן, שאין לפסול גט אלא במקום שיש לחשוש שלא יפסלו בגט כשר. אלא שלפי דעתו אין הכרח לומר ש"לה" פירושו "לשמה". מפשט הכתובים אפשר להבין שיש צורך שהגט יכתב "לה" - לאשתו, שהמען של הגט יהיה אשתו, אך אין צורך שהוא יהיה לשמה. לפיכך, כל הגיטין במשנה צריכים לפסול לכהונה, חוץ מן הראשון. שהרי בגט זה הבעיה היא של "ספר כריתת" - הגט נכתב להתלמד, ולא כדי לגרש בו. תנאי זה מובן מפשט הכתוב, ולכן גט זה אינו פוסל לכהונה.

אך קשה על הסברנו זה, כי הגמרא מציינת שסיבת הפסול במקרה השני אינה מטעם "לשמה" אלא בגלל "יוכתב" - הוא ולא אחר. פסול זה ודאי מפורש בתורה, ומדוע רב פוסל בו לכהונה?

ניתן לתרץ בדעת רב, שהלימוד של "יוכתב" - הוא ולא אחר" אף הוא אינו מעוגן בפשט הכתוב, שהרי אם זה הוא פשט הכתוב, כל גט שסופר כתבו צריך להיות פסול, והמציאות הידועה היא שסופרים כותבים גיטין. לכן, יש לחשוש שאנשים ישליכו מגט זה לגט כשר, וממילא הוא פוסל לכהונה.⁵

משנה גיטין פא, א

כתב לגרש את אשתו ונמלק, בית שמאי אומרים: פסלה מן הכהונה, ובית הלל אומרים: אף על פי שנתנו לה על תנאי ולא נעשה התנאי - לא פסלה מן הכהונה.

5. הרמב"ם, בתחילת הלכות גירושין, מביא את כל הדרישות שיש לדרוש שיהיו בגט על פי התורה, וקשה, מדוע אין הוא מזכיר את הדרישה האלמנטרית בגט של "יוכתב" - הוא ולא אחר? והסביר מו"ר הרב חיים סבתו שליט"א [עיין במאמרו "הערות אחדות בהלכות גיטין", סעיף ב - המערכת], שדרישה זו שהבעל יכתוב נזרת מדין "לשמה", שהרמב"ם אכן מזכירו. לפי זה, סרה הקושיה מעל דעת רב, שהרי "לה" - לשמה" לדעתו אינו נלמד מפשט המקרא.

בתורה נאמר: "והיה אם לא תמצא חן בעיניו... וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה" (דברים כד, א). מפשט הכתוב משתמע שדרוש רצון הבעל. בשעת הכתיבה. אולם אחר כך, אף אם ניתן הגט כשאינן רצון של הבעל - לכאורה הוא יהיה כשר. לכן ראו בית שמאי צורך לפסול לכהונה על סמך גט זה:

בית הלל, לעומתם, תפסו את הגט כחטיבה אחת. לפנינו גט - יש פה מעשה גירושין - אלא שקיימת דרישה חיזונית, והיא רצון הבעל, שאם לא תתמלא יופקע המעשה. אם כן, אין חשש שיבואו ללמוד הלכות מגט זה על גט כשר, כיון שידוע לכל העיקרון של תנאי על מעשה שמפקיע את המעשה, ועל אחת כמה וכמה בגט שבעליו נמלכו מלתיתו וחסר בו הרצון, שהוא תנאי בסיסי ומהותי במושג הגט, ככתוב בתורה - לכן אין הוא פוסל לכהונה (בהמשך נציע פיתרון נוסף לסוגיה זו).

גיטין פו, ב

ר' יוחנן זרי ינאי אומרים שלדעת רבי מאיר, הסובר שעדי חתימה כרתי, גט שניתן ללא עדי חתימה בטל לגמרי ואין בו אף ריח גט. ויש להבין: הרי הצורך בעדי חתימה אינו מפורש בתורה, ולפי דברינו יש חשש שיבואו להחליפו בגט כשר. אם כן, מדוע אין בו ריח הגט?

התירוץ לשאלה זו מתברר על פי הגמרא (לו, א) המביאה מקור מדאורייתא לכך שיש צורך בעדי חתימה: "דכתיב וכתוב בספר וחתום (ירמיה לב, מד)". אם כן, לפנינו לימוד לדין עדי חתימה; שאמנם נסתם בתורה אך מופיע בנביא.

תוספתא גיטין פ"ו ה"ט

התוספתא מביאה את דעת בית שמאי לעניין גט שלא העידו בו עדי מסירה, שהוא פוסל לכהונה. ומעיר החסדי זוד במקום, שגם כאן חולקים בית הלל וסוברים שאינו פוסל. כפי שנראה להלן, עדי מסירה אינם נלמדים מפשט הכתוב, לכן ברורה דעת בית שמאי מדוע פסלו לכהונה. אך מה החסבר בדעת בית הלל?

6. בעל הלכות גדולות מפרש שהמחלוקת במשנה היא במסירת מודעת ביטול מראש על הגט. אם כן, דעת בית הלל ברורה: אין כאן רצון כלל, ופשוט שאין הגט צריך לפסול לכהונה, שהרי ברור לכל מפשט הכתוב שגט ללא רצון פסול. ובדעת בית שמאי נאמר, שהיות שכלפי חוץ הגט נראה עשוי כשורה, יש לחשוש שעקב חוסר מידע על פסלות הגט יבואו לטעות בגיטין כשרים.
7. ראש הישיבה שליטיא הוסיף לבאר על פי סברה במציאות: אנשים מכירים דין זה משאר שטרות, ובקיימים הם בכך שיש להחתיים עדים על השטר. על כן גם בגט יודעים הם שאינו כשר ללא עדי חתימה, וממילא אין סיבה לפסול הגט משום ריח הגט.

יש להקדים ולומר, שבדעת רבי אלעזר, הסובר שעדי מסירה כרת, נחלקו הפוסקים מה הדין בגט שיש בו רק עדי חתימה. לר"י ולרמב"ם - רבי אלעזר מכשיר, ואילו לתוספות ולרבינו אפרים - פסול. מסביר החסדי דוד, שלפי הר"י והרמב"ם תוסבר התוספתא במקרה שלא היו בגט אף עדי חתימה. נוכל לומר, שמחלוקת בית שמאי ובית הלל היא האם הלימוד מהפסוק בירמיה על הצורך בעדי חתימה נחשב לענייננו כלימוד מדאורייתא, שאותו עם הארץ מכיר, ולא יבוא להכשיר לכהונה אף בגט כשר (הסבר נוסף, המתאים אף לשיטת התוספות ורבינו אפרים - ראה להלן).

ה. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם (גירושין י, א) פוסק שהגט היחיד שבטל מהתורה ויש בו ריח גט הוא במקרה של "הרי את מגורשת ממני ואי את מותרת לכל אדם". בשאר הגיטין הבטלים, כגון מחובר לקרקע ו"כתב סופר ועד", פוסק הרמב"ם שאין בהם ריח גט. ויש להבין את דעת הרמב"ם בנושא.

ניתן לומר, שהרמב"ם סובר שיש חידוש מיוחד של ריח גט דווקא במקרה של "ואשה גרושה מאישה", ובכל שאר הגיטין הבטלים לא פסלו לכהונה. דא עקא, שסברה זו תיצלח רק ביד הסוברים שריח הגט לפי הרמב"ם הוא מדאורייתא; אם ריח הגט הוא מדברגן בלבד, מה החילוק בין גט זה לשאר גיטין? בעיה נוספת היא, שהרמב"ם פסל לכהונה בחליצת שמאל ולילה (יבום וחליצה ד, טז-יז; ד, כו), מכאן שהוא מסכים לסברה שיש מעשים הבטלים מדאורייתא ובכל זאת פוסלים. אם כן, מדוע אין הרמב"ם משתמש בסברה זו בכל הגיטין הפסולים שהזכרנו?

ונראה לומר כך, שגיטין בטלים שמפשט הכתוב ניתן לטעות ולומר שהם כשרים - יש בהם ריח גט. ברם, אם נפסול לכהונה, יש חשש לתוצאה הרבה יותר חמורה - אנשים יאמרו שאם הגט פוסל לכהונה, הרי הוא גט כשר לגמרי, ויעברו על איסורי אשת איש ממש, ולא רק על לאוים של פסולי כהונה. אם כן, מדוע במקרה של "הרי את מגורשת ממני ואי את מותרת לכל אדם" בכל זאת פוסק הרמב"ם שיש בו ריח גט הפוסל לכהונה? כי שם אין חשש שמא יאמרו שהגט כשר, שהרי ידוע לכולם שצריך "ספר כריתת" בינו לבניה. אך כיון שגט זה מקיים את דרישת הכתוב "ואשה גרושה מאישה" - "אפילו לא נתגרשה אלא מאישה" - קיים החשש הראשוני (העקרוני) - שאם לא נפסול לכהונה על פיו, ישליכו ממנו על גיטין כשרים ויאמרו שכל גט כשר אינו פוסל לכהונה. לכן יש בגט זה ריח גט, והוא פוסל לכהונה. מי שסבור שלפי הרמב"ם ריח גט פוסל מהתורה ינסח זאת כך: דווקא במקום שהחשש השני אינו בנמצא - שם חידשה התורה ריח גט.

החולקים על הרמב"ם (כראב"ד), הסוברים שאף בגיטין נוספים יש ריח גט, יסבירו שאנשים פשוטים אינם באים להכשיר גיטין ולפוסלם. על כן בכל הגיטין (שפסולם) אינו נלמד מפשט הכתוב) נותר רק החשש הראשון - שיבואו לומר שגיטין כשרים אינם פוסלים לכהונה.

בחליצה, לעומת זאת, החשש השני של הרמב"ם אינו שייך. בגט אנו חוששים שאדם שיראה גט שפוסל לכהונה יאמר שזה גט כשר, כיון שהדין שגרושה אסורה לכהן מפורש במקרא. אולם הדין שחליצה כשירה פוסלת על האחים אינו מופיע בכתוב במפורש, והריהו נלמד מדרשת הפסוק "אשר לא יבנה" - "כיון שלא בנה שוב לא יבנה" (יבמות י, ב). אין חשש שיבואו לחשוב שהחליצה כשירה בגלל שהאשה נפסלת על האחים, שהרי עמי הארץ כלל אינם יודעים דין זה. לכן, יפסוק הרמב"ם כאן שבחליצה שעל פי פשט הכתוב נראית כשירה, כמו שמאל ולילה, אנו נפסול אותה על האחים, כי יש לנו רק החשש הראשון, שיאמרו שחליצה כשירה אינה פוסלת.

כעת נבחן את הסוגיות השונות ואת פסיקת הרמב"ם בהם על סמך שיטתו.

כד, ב - המגיד משנה כתב שהרמב"ם פסק כזעירי ורב אסי, שהגט האחרון במשנה פוסל, ואם כן קשה לכאורה על הסברנו ברמב"ם, שהרי יבואו להכשיר את הגט עצמו (החשש השני). אלא, צריך לומר, שפסק הרמב"ם כזעירי, שגט זה פוסל לא מהטעם הרגיל (שמא יבואו להכשיר לכהונה בגט כשר), אלא, כפי שאומר הרמב"ם בעצמו, בגלל שיש כאן **ספק גירושין**, והתוצאה ההכרחית היא שהגט פוסל לכהונה. אם כן, החשש השני אינו קיים כאן.

פו, ב - לפי רבי מאיר, הסובר "עדי חתימה כרתני" - אם הגט ניתן בלא עדי חתימה הוא בטל, ואין בו ריח הגט. לפי החסבר ברמב"ם, דין זה פשוט: אם פסול זה מפורש בתורה - אפילו החשש הראשון אינו קיים, שהרי לא יבואו לטעות בגיטין אחרים. ואם פסול זה אינו מפורש בתורה - אם נפסול לכהונה בגט זה, יאמרו שהוא גט כשר (החשש השני). לכן חייבים לומר בגט זה שאין בו אפילו ריח גט.

פח, ב - המשנה אומרת כך:

גט מעושה (שהכריחו את הבעל לתת את הסכמתו לגט) - בישראל כשר ובעובדי כוכבים פסול.

רב נחמן בשם שמואל מרחיב את הדין במשנה: "גט המעושה בישראל: כדין - כשר, שלא כדין - פסול ופוסל. ובעובדי כוכבים: כדין - פסול ופוסל, שלא כדין - אפילו ריח הגט אין בו". ומסבירה הגמרא את הטעם לכך: "כדין בכדין דישראל מיחלף, שלא כדין בכדין ישראל לא מיחלף". דהיינו: גט המעושה בעובדי כוכבים כדין (וכן גט המעושה בישראל שלא כדין - רש"י) פסול ופוסל גזירה אטו גט המעושה בישראל כדין.

הרמב"ם פסק כדעת שמואל בגט מעושה (גירושין ב, כ): פסיקה זו קשה על הסברנו ברמב"ם, שהרי יש לחשוש שמא יאמרו שגט זה כשר, שהרי פסלנו בו לכהונה. ונראה להסביר על פי דרכו של הלחם משנה, ולתרץ קושיה זו לכל מקרה בנפרד: לגבי גט מעושה בישראל שלא כדין - צריך להבין שהוא **כשר מדאורייתא**. בגט שנכפה כדין על ידי ישראל אומר הרמב"ם שכשר, כיון שהוא חפץ בתוך תוכו לקיים את מצות חכמים "ועשית ככל אשר יורוך". אותו רצון קיים גם בבית דין ישראל **שטעה**, כי הבעל אינו יודע שכופים אותו בטעות. לכן הגט כשר מדאורייתא. מה שאין כן בבית דין של גויים, שאין מצוה לשמוע בקולם; ואם כן הגט בטל.

לגבי גט מעושה בעובדי כוכבים כדין - יש לומר, שהרמב"ם לא פסק כמסקנת הגמרא בגיטין ("כדין בכדין דישאל מיחלף"), אלא כהווא אמינא, בה רב משרשיא מסביר כך:

דבר תורה גט מעושה בעובדי כוכבים כשר, ומה טעם אמרו פסול? שלא תהא כל אחת ואחת הולכת ותולה עצמה בעובד כוכבים ומפקעת עצמה מיד בעלה.

אמנם בגמרא בגיטין סברה זו נדחית, אך מהגמרא בבא בתרא מח, א מסתבר שזו המסקנה, ולכן פסק הרמב"ם כך להלכה. אם כן, גט המעושה בעובדי כוכבים כדין כשר מדאורייתא ופסול מדרבנן. גם במקרה זה הגט פוסל לכהונה (גירושין י, ב), שכן החשש שמא יכשירו גט זה (החשש השני) הוא חשש דרבנן, ואין כדאי להכשיר על פיו לכהונה אשה שהתורה פסלתה.

תוספתא גיטין פ"ו ה"ט - לעיל ביארנו את התוספתא על פי הסברו של החסדי דוד, באוקימתא המסתדרת רק לשיטת הר"ף והרמב"ם. כעת, על פי דרכנו ברמב"ם, נוכל לומר הסבר נוסף: כאמור לעיל, מדובר שאין עדי מסירה; וברור שהצורך בעדי מסירה נלמד מגזירה שווה מממונות ("דבר דברי"), ולא מפשט הכתובים. ברור, אם כן, מדוע בית שמאי פוסלים לכהונה. דעת בית הלל תובן על פי סברת הרמב"ם: אם נפסול לכהונה, יבואו להכשיר את הגט לגמרי (החשש השני). לכן אין גט זה פוסל. הסבר זה בתוספתא טוב גם לשיטת התוספות ורבינו אפרים (הראב"ד, שחלק על הרמב"ם ולא קיבל את סברת החשש השני, יסביר כהסבר הראשון שהבאנו לעיל, שמחלוקת בית שמאי ובית הלל היא האם הלימוד מירמיה מפורש דין כך שאנשים ישליכו ממנו לגיטין אחרים, או לא).

משנה פא, א - כפי שלמדנו, הרצון של הבעל בשעת הניינה אינו מוכרח מהפסוקים. פשטם מורה על הצורך ברצון הבעל בשעת הכתיבה. כך הבין גם הרמב"ם. אם כן, בית הלל סוברים שאם נפסול לכהונה בגט שנמלך, וכן בגט על תנאי, יבואו אנשים ויכשירו הגט לגמרי [בית שמאי אינם חוששים לזה (לחשש השני), אלא לדעתם יש לחשוש שיבואו לטעות ולהכשיר גיטין אחרים לכהונה]. אם כן, דעת בית הלל במשנה תוסבר כך: ומה בגט על תנאי, שיייתכן ואנשים יכשירוהו אם יראו שפוסל לכהונה ולכן לא נפסול על פיו לכהונה,

במקום שאפשר לפרש את פשט הכתובים כך לא כל שכן?

על פי דרכנו ברמב"ם, נוכל גם להבין מחלוקת בין הבבלי לירושלמי. הגמרא אומרת שבגט בו אומר הבעל "הרי את מגורשת ממני ואי את מותרת לכל אדם" יש ריח גט. מה יהיה הדין במקרה שאמר "הרי את מותרת לכל אדם חוץ מפלוני"? לכאורה, קיימת כאן הבעיה של כריתות, כבמקרה הקודם, וגם כאן קיים החשש של "ואשה גרושה - אפילו לא נתגרשה אלא מאישה", וכל שכן אם נתגרשה לכל העולם (חוץ מפלוני). ואכן, כך מבינה הגמרא פד, ב: "הואיל וקנאתו ליפסל בו לכהונה". אלא, שבירושלמי (פ"ט ה"א) מצאנו את דעת רב יעקב בר אחא בשם ר' ינאי, שבמקרה זה אף ריח פסול אין בו. וקשה להבין את ההיגיון שבדבריו (ואכן, הרשב"א בגיטין פד, ב הקשה כך, ונשאר בצריך עיון). אולם, השיירי קרבן על הירושלמי מביא סברה הדומה לסברתנו: כאשר הוא אומר "הרי את מותרת לכל אדם" - פשוט לכולם שהגט אינו כשר ואין חוששים לחשש השני של הרמב"ם. אך במקרה שהתירה לכל העולם חוץ מפלוני, יבואו לומר שגט זה אינו סותר את דרישת הכריתות, כי הוא הותרה כעיקרון לכולם, וההגבלה על פלוני מסוים היא מעין תנאי צדדי בגט. אשר על כן, אין לפסול אותה לכהונה, כדי שלא יבואו לומר שגט זה כשר לגמרי.

ו. השלכות להלכה

לפי שני החילוקים שהובאו - בהסבר הגמרא ובהסבר הרמב"ם - יש לדון במספר גיטין שאינם מבוארים בגמרא לעניין ריח גט. גט המחובר לקרקע, למשל, בטל מהתורה. ניתן ללמוד זאת מהכתוב "וכתב... ונתן" - אסור שתהיה תלישה באמצע. וגם לתיתו מחובר אי אפשר, שכן כתוב "ספר כריתתו" - מה ספר דבר תלוש, אף כל גט צריך להיות תלוש (תוספתא פ"ב). או לפי שנאמר "ונתן בידה" - דבר הניתן מיד ליד (הרשב"א בגיטין כא, ב). על כל פנים, לימוד זה אינו מוכרח מפשט הפסוקים, כך שגט שתלשוהו לאחר כתיבתו או שניתן במחובר צריך לפסול לכהונה. וכך כותב הבית מאיר (אבן העזר קנ, ב). ברם, לשיטתנו ברמב"ם אין צריך לפסול, שהרי יבואו להכשיר גט זה.

הרמב"ם (גירושין א, יג-יד) פסק שגט שאין בו עדי מסירה, ונכתב הגט על ידי סופר וחתום בו עד אחד - הגט בטל מהתורה ואינו פוסל לכהונה. הראב"ד חולק, וסובר שגט זה פוסל לכהונה. על פי דברינו, מובנת שיטתו: אף אם נאמר שהצורך בעדי חתימה הכתוב בירמיה נחשב כמפורש בתורה, ודאי שאין כתוב בתורה מה הדין בגט שיש בו עד אחד. לכן, לפי הראב"ד גט זה פוסל לכהונה, כי אין חשש שיטעו ויכשירו לכהונה גיטין אחרים. אך לפי הרמב"ם גט זה אינו פוסל לכהונה, כי לדעתו יש חשש נוסף - שמא יבואו ויכשירו גט זה.

ז. סיכום

ראינו מספר מקרים בגמרא ובפוסקים, בהם גט שניתן לאשה בטל מהתורה, ולמרות זאת היא נפטלת לכהונה. פסול זה נקרא "ריח גט".

הסברה העקרונית שהובאה להסבר מושג זה של ריח גט היא: קיים חשש שאם לא נפסול לכהונה בגיטין אלו, יבואו לטעות ולומר שאף גט כשר אינו פוסל. לכן חודש הדין, שיש גיטין בהם יישאר ריח גט אף שהגט פסול.

ראינו קריטריון אפשרי לסיווג גיטין בהם שייך ריח גט, והוא: כל גט שיש בו מעשה גירושין מינימלי - או תחילת חלות - כבר שייך בו ריח גט. אולם הקשינו, שגדר זה אינו ברור דיו.

הקריטריון שהוצע במאמר זה הוא: החשש לריח גט קיים רק אם הפסול של הגט אינו נלמד במפורש מפשט הכתוב, אלא הוא לימוד עקיף (בגזירה שווה, היקש וכדומה). וכך הוסברה דעת הראב"ד.

לרמב"ם שיטה ייחודית. הוא פסק שיש ריח גט רק בגט אחד - "אין את מותרת לכל אדם". שיטתו הוסברה בכך, שאם נפסול לכהונה על פי גט, יש לחשוש שיבואו להכשיר אותו לגמרי. לכן צמצם הרמב"ם את המושג של ריח גט למקרה אחד בלבד, בו לא שייך חשש זה.

שני הגדרים לריח גט - בגמרא וברמב"ם - הוסברו בפשט הסוגיות ובפסקי הרמב"ם. לבסוף הובאו מספר נפקא מינות בין שתי השיטות.